

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.231.14

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ДІТЕЙ-ЖЕРТВ ТОРГІВЛІ ДІТЬМИ

Сироїд Т. Л.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного
та міжнародного права
Харківського національного університету
внутрішніх справ

Анотація: У статті проведено аналіз міжнародно-правових актів у галузі захисту дітей-жертв торгівлі людьми; приділено увагу створенню на їх підставі конвенційним контрольним органам, визначено їх роль у захисті прав дітей; узагальнено наявні підходи до забезпечення прав даної категорії осіб; окреслено шляхи подальшого удосконалення співпраці світової спільноти у цій сфері правовідносин.

Ключові слова: діти, жертви зловживань, міжнародні стандарти, насилля, неповнолітні особи, правовий статус, реабілітація.

Аннотация: В статье проведен анализ международно-правовых актов в сфере регламентации прав детей; уделено внимание созданным на их основе конвенционным контрольным органам, определена их роль в защите прав детей; обобщены существующие подходы к обеспечению прав данной категории лиц; очерчены пути дальнейшего усовершенствования сотрудничества мирового сообщества и государств-участников в этой сфере правоотношений.

Ключевые слова: дети, жертвы злоупотреблений, международные стандарты, насилие, несовершеннолетние лица, правовой статус, реабилитация.

Annotation: In this article it was analyzed the international legal acts in the sphere of protection of child victims in human trade; the attention was paid to the convectional controlling body that was created on these grounds, defined its role in children rights protection; generalized present approaches to the implementation of the rights of this category of people; outlined the directions of further improvement of cooperation of the world community in this sphere of legal relationship.

Key words: children, victims of misuse, international standards, violence, minors (underage people), legal status, rehabilitation.

Торгівля людьми являє собою сучасну форму рабства, порушенням прав людини, яке є злочином як проти особи, так і проти держави. Торгівля людьми є однією з форм насилля стосовно найбільш незахищених жертв: жінок і дітей. За статистичними даними ООН майже 1,2 мільйони дітей в рік попадають до рук торговців дітьми, які продають їх до інших держав, спонукаючи до рабського існування, заставляють заробляти на життя проституцією і крадіжками [1]. Діти стають вразливими для торговців людьми з цілої низки причин. До них може належати складна взаємодія чинників, які стосуються ширшого макроекономічного та соціального контексту, міжособистісна динаміка, сімейні та громадянські переконання та погляди, індивідуальні умови життя, психологічні чинники та індивідуальні рішення дитини. Вважається, що відсутність інформації про те, як захистити себе від торгівлі людьми та до кого звернутись у разі потреби; бідність або крайня бідність; важкі умови життя (такі як на вулиці, у таборах або нетрях); відсутність можливостей отримання освіти і працевлаштування для себе та своїх родин; відсутність родинного кола та належної турботи й уваги; побутове насильство та конфлікти; відсутність можливостей для відпочинку та безпечних місць дозвілля належать до основних чинників, через які діти наражаються на небезпеку торгівлі людьми (с. 14) [2].

Проблема торгівлі дітьми є актуальною для кожної держави світу, що спонукає до вироблення сумісних шляхів щодо попередження та протидії цим

протиправним діям у правовій сфері (створення належної правової бази, оновлення існуючих норм, внесення відповідних змін і доповнень до міжнародних актів з урахуванням реалій сьогодення), інституційній сфері (удосконалення діяльності існуючих міжнародних інституційних органів у сфері захисту прав дітей), покращення співробітництва держав у правоохоронній сфері тощо.

Вищеозначене свідчить про актуальність обраної теми, її значимість для захисту прав дітей. Слід зазначити, що деякі аспекти проблематики розглядалася в роботах як вітчизняних, так і зарубіжних авторів, зокрема: М. Буряк, Л. Єрохіної, Н. Зайберт, В. Карташкіна, О. Лукашевої, М. Малишевої, В. Семенова та ін. Разом із тим, означена тематика потребує подальшого дослідження з урахуванням нових реалій.

Враховуючи вказані обставини, стаття має на меті з'ясування сучасного стану міжнародно-правової бази у сфері протидії торгівлі дітьми; окреслення шляхів подальшого удосконалення співпраці світової спільноти та держав-членів у цьому напрямку; визначенні ролі міжнародних організацій, зокрема, ООН, Ради Європи, їх органів, інституцій, спеціально уповноважених осіб у захисті прав дітей-жертв торгівлі.

Розпочинаючи наше дослідження необхідно констатувати, що проблема попередження та протидії торгівлі дітьми вийшла на міжнародний рівень. Наведені вище статистичні дані свідчать, що у сформованих криміногенних умовах неповнолітні все частіше стають жертвами дорослих злочинців, як у тих випадках, коли вони втягуються останніми в злочинну діяльність, так і в ситуаціях, де підлітки

виступають як потерпілі від злочинних дій дорослих, які перетворюють дітей у предмет купівлі-продажу. Небезпечною тенденцією стає переростання подібного роду діянь у форми організованого кримінального бізнесу, заснованого на викраденні, вербуванні, купівлі-продажу неповнолітніх, із наступним використанням потерпілих у протиправних цілях. Діти є найбільш вразливою категорією осіб і однією з найменш впливових груп у суспільстві, якій приділяє увагу міжнародне співтовариство. Як зазначається в Конвенції про права дитини, «дитина, через її фізичну і розумову незрілість, має потребу в спеціальній охороні й турботі, включаючи надійний правовий захист, як до, так і після народження». Конвенція зобов'язує держави приймати всі необхідні заходи, включаючи законодавчі, адміністративні, соціальні, заходи в галузі освіти, для того, щоб захистити дітей від таких протиправних діянь, як: вживання наркотичних, психотропних речовин, усіх форм сексуальної експлуатації і сексуального насильства, викрадення, торгівлі дітьми (ст. 33-35). Перед державами поставлено завдання прийняття всіх необхідних заходів для сприяння фізичному й психологічному оздоровленню, соціальній реабілітації дитини, яка стала жертвою (A/RES44/25 ГА ООН від 20 листопада 1989 р.) [3].

З огляду на ту обставину, що у світі спостерігається поширення такого виду злочинів, як сексуальна експлуатація дітей і молоді в корисливих цілях у формі порнографії, чи проституції, торгівлі людьми, на доповнення положень вищезначеного договору Генеральною Асамблеєю ООН був прийнятий Факультативний протокол до Конвенції про права дитини, який стосується торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії (A/RES 54/26325 від 25 травня 2000 р.). Протокол зобов'язує держави-учасниці щодо удосконалення, прийняття, застосування і оприлюднення законів, адміністративних заходів, соціальних стратегій і програм з метою попередження і заборони торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії.

Протоколом акцентовано увагу на захисті дітей-жертв забороненої практики, відповідно, держави-учасниці зобов'язуються приймати заходи для захисту прав та інтересів цієї категорії учасників судочинства шляхом: визнання вразливості дітей-жертв і адаптації процедур для визнання їхніх особливих потреб, у тому числі їхніх особливих потреб у якості свідків; інформування дітей-жертв про їхні права, їхню роль і про зміст, строках і судового провадження, а також про рішення у їхніх справах; надання дітям-жертвам послуг щодо належної підтримки на всіх стадіях судочинства; забезпечення захисту дітей-жертв, а також їхніх сімей, які виступають на стороні свідків від їхнього імені, від залякування і застосування заходів відплати; забезпечення того, щоб думки, потреби і проблеми дітей-жертв враховувалися у процесі судочинства відповідно до процесуальних норм національного законодавства в тих випадках, коли зачіпаються їхні особисті інтереси; захист у відповідних випадках приватного життя й особистості дітей-жертв і прийняття відповідно до національного законодавства заходів, з метою уникнення небажаного розповсюдження інформації,

яка могла б призвести до встановлення особистості дітей-жертв тощо (ст. 8).

Питанням правового становища дітей-жертв торгівлі людьми приділено увагу й у прийнятому Генеральною Асамблеєю ООН Протоколі про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, та покарання за неї, який доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності (A/RES/55/2515 від 15 листопада 2000 р.), метою якого є: попередження торгівлі людьми і боротьба з нею, приділення значної уваги жінкам і дітям; захист і допомога жертвам при повній повазі їх прав людини; сприяння співпраці держав-учасниць задля досягнення цієї мети (ст. 2). Протокол передбачає надання широкого спектру допомоги жертвам торгівлі людьми, акцентуючи увагу на тому, що кожна держава, відповідно до її внутрішнього законодавства, забезпечує захист особистого життя й особистості жертв торгівлі людьми, в тому числі, шляхом забезпечення конфіденційного характеру провадження у цій сфері. Держави-учасниці повинні запроваджувати наступні заходи допомоги жертвам торгівлі людьми: надання інформації про відповідний судовий або адміністративний розгляд справи; надання допомоги, яка дозволить враховувати їхні думки і побоювання на відповідних стадіях кримінального провадження стосовно осіб, які скоїли злочин. Крім того, кожна держава-учасниця повинна розглядати можливість реалізації заходів щодо забезпечення фізичної, психологічної і соціальної реабілітації жертв торгівлі людьми, у тому числі, у відповідних випадках, у співпраці з неурядовими організаціями, представниками громадськості, які включають: надання належного даху, консультативної допомоги і інформації, особливо щодо юридичних прав, мовою зрозумілою жертвам торгівлі людьми; медичної, психологічної і матеріальної допомоги; можливості працевлаштування, освіти, професійної підготовки (ст. 6)

Протоколом акцентовано увагу, що у разі застосування вищезначених заходів, повинен враховуватися вік, стать і особливі потреби жертв торгівлі, особливо коли мова йде про надання даху, освіти і догляду.

Питання щодо протидії торгівлі людьми займають чільне місце в міжнародно-правових актах щодо зайнятості неповнолітніх. Правова думка в цій сфері спрямована, передусім, на боротьбу з експлуатацією дитячої праці. Найбільш радикальною тут є загальна норма, що забороняє рабство і работоргівлю, закріплена в низці авторитетних міжнародних договорів, у тому числі й у Міжнародному пакті про громадянські й політичні права 1966 р. У цьому зв'язку слід зазначити положення конвенцій, прийнятих у рамках Міжнародної організації праці, спрямованих як на обмеження віку прийняття дітей на роботу (Рекомендація про мінімальний вік прийняття дітей для промислової праці на сімейних підприємствах, Конвенція про мінімальний вік прийому на роботу), так і обмеження нічної праці підлітків (Конвенція про обмеження нічної праці дітей і підлітків на непромислових роботах), а також конвенції про обов'язковий медичний огляд дітей і підлітків із метою з'ясування їхньої придатності в тій чи іншій сфері виробництва (Конвенція про

обов'язковий медичний огляд дітей і підлітків, зайнятих на борту суден, Конвенція про медичний огляд молодих людей з метою визначення їхньої придатності до праці на підземних роботах в шахтах і родовищах) [4, с. 5-6].

Необхідно зазначити, що міжнародно-правові акти поряд із загальними положеннями, містять конкретні рекомендації, направлені на протидію торгівлі людьми та покарання за неї. Зокрема, резолюція Ради з прав людини 25/... «Права дитини: доступ дітей до правосуддя», покладає на держави зобов'язання закріпити норму щодо кримінальної відповідальності за торгівлю дітьми та їх експлуатацію, встановити юрисдикцію стосовно цих злочинів, коли вони скоюються на їхній території або їхніми громадянами за кордоном, і укріплювати міжнародне співробітництво поліцейських і судових органів щодо обміну інформацією, яка стосується потерпілих і осіб, винних у торгівлі дітьми та їх сексуальної експлуатації, відповідно до їхнього внутрішнього законодавства і політикою, з тим, щоб сприяти доступу потерпілих дітей до правосуддя (ст. 7 п. «І») [5].

30 червня 2010 р. своєю резолюцією 64/293 Генеральна Асамблея ООН затвердила Глобальний план дій ООН по боротьбі з торгівлею людьми в якому звернулася до всіх відповідних органів ООН з рішучим і настійливим закликком координувати зусилля для ефективної боротьби з торгівлею людьми і захисту прав людини жертв такої торгівлі [6].

Масштаби поширення комерційної сексуальної експлуатації і торгівлі дітьми спонукали у 1990 р. Комісію ООН з прав людини (з 2006 р. – Рада з прав людини) призначити Спеціального доповідача з питань торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії (резолюція 1990/68) до компетенції якого віднесено розслідування фактів експлуатації дітей у всьому світі, надання доповідей Генеральній Асамблеї і Раді з прав людини, підготовка рекомендацій щодо захисту таких дітей. Рекомендації орієнтовані у першу чергу на уряди, органи ООН і неурядові організації. Повноваження Спеціального доповідача поновлюються Радою з прав людини строком на три роки. Рада ставить перед Спеціальним доповідачем, певні завдання, так, на підставі резолюції (7/13), Рада доручила Спеціальному представнику за допомогою візитів і обміну повідомленнями з урядами проаналізувати першопричини торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії; виявити нові закономірності торгівлі людьми, дитячої проституції і дитячої порнографії; визначити, обмін і розповсюдження передового досвіду на заходах по боротьбі з торгівлею дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії; продовжити зусилля по сприянню всеохоплюючих стратегій і заходів з попередження торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії; зробити рекомендації про заохочення і захист прав людини дітей фактичних або потенційних жертв торгівлі, проституції, порнографії, а також акцентувати увагу на реабілітації дітей, які стали жертвами сексуальної експлуатації [7].

Значна увага питанню протидії торгівлі дітьми приділяється Дитячим фондом ООН – ЮНІСЕФ. У 2003 р. ЮНІСЕФ розробив Керівництво щодо захисту дітей-жертв торгівлі дітьми для держав Південно-

східної Європи. Керівництво встановлює стандарти успішної практики стосовно захисту і надання допомоги дітям-жертвам торгівлі людьми з моменту їх знайдення і до моменту кінцевої інтеграції та реабілітації. Цей документ було розроблено на підставі відповідних міжнародних і регіональних актів у галузі прав людини, він містить чітке окреслення політики і практики, необхідних для реалізації та захисту прав дітей-жертв торгівлі людьми. Керівництво має за мету надання практичних рекомендацій урядам і державним агентствам, міжнародним організаціям і недержавним неурядовим організаціям для вироблення алгоритму особливих захисних заходів стосовно дітей-жертв торгівлі людьми [8].

В рамках ООН також засновано Цільовий фонд добровільних внесків для жертв торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, з метою надання гуманітарної, юридичної і фінансової допомоги жертвам торгівлі людьми по офіційних каналах допомоги, таким як урядові, міжурядові і неурядові організації, який функціонує в якості допоміжного Фонду ООН з попередження злочинності і кримінального правосуддя.

На регіональному рівні в рамках Ради Європи було прийнято низку правових актів щодо протидії торгівлі людьми, зокрема дітьми. Так, у 1991 р. Комітет Міністрів прийняв Рекомендацію № R (91) 11 відносно сексуальної експлуатації, порнографії, проституції і торгівлі дітьми та молоддю. Цей документ містить перелік заходів, необхідних для законодавчого і практичного застосування з метою захисту й забезпечення безпеки дітей і молоді. 19 травня 2000 р. Комітет Міністрів прийняв Рекомендацію № R (2000) 11 щодо діяльності проти торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації, у якій задля забезпечення безпеки дітей-жертв злочинів, передбачається запровадження наступних заходів: надання дітям і свідкам спеціальних (аудіо- і відео) засобів для повідомлення і реєстрації скарг, спрямованих на захист їхнього приватного життя і гідності; при здійсненні кримінального судочинства вжиття заходів захисту жертв, свідків і їхніх родин, із тим, щоб уникнути актів залякування й репресії; встановлення системи захисту жертв, що пропонують ефективні засоби боротьби з залякуванням, так само, як і з реальною загрозою фізичної безпеки жертв і їхніх родин як у країнах де вони знаходяться, так і в державах їхнього громадянства чи постійного місця проживання. У 2001 році Комітет Міністрів прийняв Рекомендацію (2001) 16 про захист дітей від сексуальної експлуатації, яка включає визначення, заходи загального характеру, методологічні і практичні рамки, заходи з попередження, надання допомоги і захисту жертвам, заходи кримінального характеру і співробітництво в правовій сфері, а також положення щодо організації міжнародної взаємодії і координації. Означені рекомендації пропонують панвпропейську стратегію з метою боротьби з торгівлею людьми.

Суттєвим доробком у створенні правового фундаменту протидії торгівлі людьми на регіональному рівні, стало прийняття Радою Європи Конвенції про заходи щодо протидії торгівлі людьми до завдань якої віднесено посилення європейських механізмів захисту прав людини, зокрема, у галузі

захисту прав жертв торгівлі людьми (п. 30). Конвенція кваліфікує торгівлю людьми у якості порушення прав людини і посягання на гідність і цілісність людської особистості, і, виходячи з цього, стверджує необхідність посилення рівня захищеності всіх жертв торгівлі людьми. Конвенція з точки зору охоплення, стосується всіх типів торгівлі людьми (внутрішньодержавної, транснаціональної, пов'язаної з організованою злочинністю чи ні, а також здійснюваної з метою сексуальної експлуатації) в інтересах, зокрема, прийняття засобів захисту жертв і здійснення міжнародної співпраці. Конвенція запроваджує механізм контролю з метою ефективного виконання її положень державами-учасницями (Група експертів з питань протидії торгівлі людьми (ГРЕТА) і Комітет Сторін). Конвенція інтегрує у свої положення підхід, що враховує рівність чоловіка і жінки (п. 36). Конвенція зазначає, що всі заходи або ініціативи проти торгівлі людьми повинні брати до уваги підхід, що враховує права дитини. У Конвенції закріплено основні права, якими повною мірою користуються діти-жертви торгівлі людьми, як і інші діти (напр., ст. 10-12 тощо) [9].

Вищезначене свідчить, що торгівля людьми є проблемою глобального характеру, яка не визнає національних кордонів. Нажаль практика свідчить про втягнення в цю протиправну сферу діяльності окремими особами, групами осіб, злочинними організаціями такої незахищеної і вразливої сфери населення як діти. Необхідно констатувати, що міжнародним співтовариством створена належна правова основа щодо захисту дітей-жертв торгівлі людьми, яка включає в себе норми універсального та регіонального характеру, що визнаються стандартами у цій сфері правовідносин. Реалізація положень зазначених міжнародних актів покладається на держави-учасниці, які відповідно до національного законодавства, існуючої практики безпосередньо застосовують засоби захисту жертв торгівлі людьми. Разом із тим, задля попередження і заборони такого виду протиправних дій, важливим є об'єднання зусиль всього світового співтовариства; вдосконалення міжнародної співпраці щодо форм обміну інформації і надання взаємної правової допомоги; розробка і впровадження нових засобів захисту жертв торгівлі людьми; підготовка

відповідних фахівців у сфері поводження з неповнолітніми та надання необхідних послуг; подальшого удосконалення потребує інституційно-правовий механізм реалізації положень, закладених міжнародною нормативно-правовою базою.

Подальшими напрямами наукових розвідок у зазначеній сфері вважаємо дослідження діяльності урядових структур, національних недержавних організацій, фондів тощо, щодо захисту прав жінок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Будущее принадлежит молодежи [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.un.org/ru/unforpeople/children1.shtml>.
2. Первинна ідентифікація дітей-жертв торгівлі людьми: огляд рекомендацій та інструментів. – ОБСЄ 2012. – 90 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.osce.org/uk/ukraine/93270?download=true>.
3. Конвенция о правах ребенка [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/childcon.shtml.
4. Семенов В.С. Права детей и молодежи. Сборник международных стандартов [состав. В.С. Семенов, Т.Л. Сыроед]. – Харьков: Ксилон, 2001. – 204 с.
5. Совет по правам человека Двадцать пятая сессия. Пункт 3 повестки дня Поощрение и защита всех прав человека, гражданских, политических, экономических, социальных и культурных прав, включая право на развитие Резолюция 25/... «Права ребенка: доступ детей к правосудию» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://srsg.violenceagainstchildren.org/sites/default/files/documents/docs/A-HRC-25-L.10_RU.pdf.
6. Глобальный план действий Организации Объединенных Наций по борьбе с торговлей людьми [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/gp_trafficking.shtml.
7. United Nation Human Rights [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Children/Pages/ChildrenIndex.aspx>.
8. Руководство по защите детей-жертв торговли людьми [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.unicef.org/ceecis/0610-Unicef_Victims_Guidelines_ru.pdf.
9. Конвенция Совета Европы о противодействии торговле людьми [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/trafficking/Source/PDF_C_onv_197_Trafficking_Russian.pdf.